

ПРОСТРАНСТВЕНО-ХРОНОЛОГИЧНИ ПАРАМЕТРИ НА ЕВРОПЕЙСКАТА КОЛОНИАЛНА ПОЛИТИКА

(Първа младежка научна конференция, В. Търново, 2005)

в памет на Нарцис Гъдев

Целта на настоящата статия е кратък политикогеографски анализ на европейското овладяване на обитаемото от останалия свят геопространство. Тези събития, датиращи от навечерието на Великите географски открития, най-общо могат да бъдат приети за начало на европоцентризма в глобалните геополитически процеси. Статията разглежда последователно участието на европейските колониални сили, създадените от тях империи и пространствената логика на местоустановяването им в отделните континенти. На фона на хронологията на колониалните събития от края на Средновековието до началото на новото хилядолетие се прави опит за географски детерминирано проследяване на създаването и разпадането на европейските колониални империи. Вниманието е насочено към историко-географските параметри на европейския монопол за сметка на морално-духовните и културно-цивилизационните послания. Поради краткото си съдържание тя не претендира за изчерпателност, а само за пространствено-хронологичен поглед към опитите на европейците за световно лидерство. Темата продължава да бъде актуална и днес с опита си да покаже, че процесите, формиращи съвременната глобална политическа карта, имат дълбока давност.

Изключително удобно разположен между Северния ледовит океан и Средиземно море, както и от североизточните очертания на Атлантика до ниските меридионални Уралски планини и Кавказкия хребет, Старият континент заема едва 10.5 млн кв.км., обитавани днес от над половин милиард души. Европа, мястото където според финикийците залязва слънцето, се отличава със силно нарязаната си брегова линия, изпълнена с многобройни заливи, вдаващи се дълбоко в сушата, множество полуострови и островни архипелази, благоприятен за стопанска дейност релеф, значителни рудни и горивни изкопаеми, господстващ умерен климат, водно пълноводие, предимно плодородни почви и разнообразен растителен и животински свят.

Именно по тези земи още от дълбока древност започнала появата на мощни политико-културни процеси, които в значителна степен оказали влияние върху обитаемото от останалия свят геопространство. Континентът бил овладян от югоизток първоначално от елините, а по-късно Римската империя превърнала средиземноморския басейн във важна морско-търговска връзка с Африка на север от Сахара и Мала Азия. С течение на времето сред източните части на Европа се разпръснали славяните, а на запад и на север се настанили германски племена. В търсене на нови земи първи викингите напуснали скандинавските планини, като след тях народите от юга успели да използват геостратегическото си предимство да обитават териториите между Херкулесовите стълбове и Мармара.

На прехода между средните векове и Новото време за повечето европейци светът свършвал около Атлантическия океан, за незапознатите с разказите на венецианския пътешественик Марко Поло,

тайнствена Азия представлявала огромно поле на войнстващи в степта номади, а за африканските земи южно от Сахара географите не давали сведения.

Европейската суша, която в изображението си на географските карти не е нищо повече от западен полуостров на най-обширния континентален блок на планетата, или с други думи – само фрагмент от гигантското евразийско пространство, е твърде нюансирана в отделните си части. Политикогеографската рамка на Късносредновековна Европа, когато през август 1492 г., Кристобал Колон и трите му каравели напуснали порта в Севиля и се отправили към неизвестното, била твърде различна от съвременната. На изток около “третия Рим”, където Волга среща река Ока, тъкмо започвала териториалната експанзия на Руската телурокрация. На Скандинавския полуостров Дания в съюз с Норвегия владеела обширни площи и затваряла входа към Балтийско море, а Швеция покривала и финландските езеро-блатни ландшафти. Същевременно турците превзели Леванта и за кратко завладели балканските народи, отстъпвайки едва пред вратите на Виена. В другия край на континента арабите вече напусkali католическите Пиринеи. В пределите на Североевропейската низина настанилите се германски племена отвъд Елба граничели със славяните, проникнали и далеч на юг и заемащи заедно с други общности кръстопътните Балкани. В центъра на континента изпаквала младонагънатата планинска верига на Алпите – около езерото Люцерн израстнали швейцарските кантони, а на изток било немското предмостие в лицето на Австрийската марка, бъдеща сухоземна сила, превърната в преден пост срещу обхваналите унгарската пуста маджари и проникващите от Азия османските орди. По Атлантическото крайбрежие, навътре към сушата, удобно се разполагали франките, в съседство с фламандците и валонците от ниските и отвоюваните от морето земи. Отвъд Ла Манша Британският архипелаг удобно заемал стратегическо местоположение, отделен от прииждащите политически бури на континента.

В такава политикогеографска обстановка настъпвала серия от многобройни географски открития, наречени по-късно велики, осъществявани предимно от евро-атлантическите таласократии, подпомогнати от превземането на православната столица Константинопол – проява, която превърнала средиземноморието в затворен воден басейн, като арена на множество морски битки. На основата на политически, икономически, социални и културни причини, водеща предпоставка за териториалната експанзия се оказвало удобното търговско-транспортно положение. Даден бил мощен тласък за пространствена атака, позволяващ на европейците да напуснат тесните предели на своя континент и да се ориентират преди всичко към активна отвъдморска търговия, а по-късно и към своеобразно разширяване на териториалната рамка чрез новооткритите земи. Мюсюлманската религия върху византийския югоизток и варварите-варяги на североизток превърнали излаза на Атлантическия океан в отлична възможност за проникване към Новия свят.

Иберия бил първоначалният пространствено детерминиран район като отправна точка на европейските отвъдморски инициативи, последвани от далечни пътувания и поява на нови земи на британци, французи и холандци. В разгара на колониалните инициативи най-късен старт имали Германия, Италия и Белгия. Преди това Дания успяла да се установи на покрития с вечен сняг най-обширен земен остров, докато Швеция заета със северни войни в района на Балтийско море не успяла да разкрие потенциала си извън координатната мрежа на континента. Централноевропейските сили били телурократии по характер, без морски излаз, а балканските страни страдали под ударите на тюрко-алтайските си колонизатори. Русите от

своя страна завзели макендеровия хартланд, дотогава владян от златната монголска орда, минали Беринговия проток и навлезли в аляските тундрови съобщества. За кратко нови Европи се създали в значителни пространствени параметри от неевропейския ареал.

По силата на була, издадена от един пообъркан с географските представи Папа, и на Турдесийския договор, от края на 15 в. испанците се насочили към западната полусфера, където за кратко, “болни от болест, която се лекува само със злато”, овладели големи площи от Латинска Америка и Карибския регион. Постепенно, начело с Фернандо Кортес и Франсиско Писаро, те разрушили богатите градски цивилизации на ацтеките, майте и инките и заграбили техните богатства. На върха на могъществото си към средата на 18 в. колониалната им империя, простираща се предимно върху испаноезична Америка, обхванала територия от близо 17 млн кв.км, населена с 35 млн д. Опитите на “непобедимата армада” да се противопостави на англичаните по отношение на отвъдморските перспективи били несполучливи, което накарало испанците, напускатки Америка, да завладеят незначителни парчета земя в тропиците на Африка. По-късно те се изнесли и от единствено си азиатско владение, а в наши дни територията им продължава отвъд Гибралтар с анклавите Сеута и Мелиля.

През 16 в. Португалия била абсолютистко кралство с малък териториален, демографски и икономически потенциал. Ето защо португалците създали колониална система, изградена от множество опорни пунктове, наречени фортове, обособени на стратегически подобрани места. ”Папският меридиан” и договарът от Сарагоса, подписан скоро след магелановата епопея, позволили на Португалия да се установи в Африка и близките острови и тръгвайки от Сеута най-смелите и далновидните от жителите ѝ се настанили по анголското и мозамбикското крайбрежие, но климатът ги възпрям от по-нататъшни инициативи. Развитите азиатски цивилизации в Далечния Изток не позволили навлизане на португалски търговци и нашественици във вътрешността, а само ограничаване на връзките в Индия покрай Арабско море, в китайското пристанище Аомън, Цейлон и Молукските острови. За защита на търговските си трасета португалците се настанили в стратегически разположените Ормуз и Маскат (на изхода при Персийския залив), Аден (заклучващ Червено море откъм юг) и полуостров Малака. Към края на 17 в. Португалия, подобно на Испания, поради неефективната си икономическа политика, загубила монопола си в Изтока и се ориентирала към богатата на ресурси “Земя на Истинския свети кръст”. През 18, 19 и 20 в. страната играла второстепенна политическа роля на европейската сцена и това ѝ позволило да задържи африканските си колонии до средата на 70-те години на миналия век. Реално морската ѝ империя, изградена без каквато и да е сърцевина, имала кратък живот, като географски обхващала фрагменти, разположени в най-различни части от света: Латинска Америка, арабо-ислямския свят, Югоизточна Азия и крайбрежна Африка, с площ към “златния” 16 в. от 3 млн кв.км и население 5 млн д.

Протестантите от северната половина на Обединените провинции наследили португалските колониални точки в Островна Азия, възползвайки се от слабостта на Португалия на родна почва. С уютното си установане в Малака нидерландците създали база за проникване в Индия и Островите на поддравките. Подобно на португалската, колониалната нидерландска система се състояла от верига укрепени пунктове-фактории по пътя към Далечния Изток, най-важен от които се оказал Добра надежда, станала “оранжева” колония в самия край на Тридесетгодишната война (1648 г.). Последният религиозен конфликт, обхванал Централна и Западна Европа, отбелязал иберийския залез в отвъдморските

инициативи. За кратко пословичните с трудолюбието си холандци успели почти да монополизират морската търговия в Изтока, но скоро били дублирани от британските интереси в района. В Западното полукълбо те се установили около Хъдсъновия залив и се опитали да проникнат в Португалска Бразилия, но се ограничили само със Суринам. До началото на Втората световна война нидерландците държали под властта си над 75 млн поданици, обитаващи 2 млн кв.км от земната суша, след което и двете части на империята се разпаднали, като днес съществуват само отделни части от нея.

Британците създали в началото на 17 в. североамериканската си колония Вирджиния, кръстена в чест на обичаната Елизабет I, и до средата на 18 в. образували няколко колонии по атлантическото крайбрежие, включително някои острови, и взетия от холандците Нови Амстердам, превърнат в Ню Йорк. По пътя си на изток те завладели значителна част от африканската суша, като най-големия им успех било установяването в богатата на суровини и стратегически разположена Южна Африка. От края на 18 в. Австралия също станала част от морските интереси на страната. Към средата на 19 в. Великобритания получила и индийския диамант в бляскавата си корона, над който властвала цяло столетие. По-късно бил окупиран и Египет с изградения вече Суецки канал, като с висока цена било и настаняването сред азиатските останки от Османската империя. След Втората световна война островитяните се простили с голяма част от извъневропейските си опори, последна от които Хонконг, а днес техния флаг се развива единствено над скалите на Гибралтар. Своя разцвет империята, основана предимно на пацифистка основа, постигнала след победата над Наполен, като, благодарение на колониите си, по време на Индустриалната революция, страната участвала с около 1/3 от световния стокообмен. В геополитически план до въздигането на САЩ от средата на миналия век в лидер на атлантизма, колониалното британско господство било използвано като коз при организацията на световния ред.

Французите към началото на 17 в. се настанили в Квебек, отправили се на юг към удобното пристанище Ню Орлеан в Луизиана при богатата делта на Мисисипи, като не позволили английско нашествие на запад, а към края на 18 в. стратегически се установили и в Мадагаскар, откъдето по-лесно успели да проникнат в Индия и близкия островен свят. След серия военни конфликти с англичаните, Франция била изтласкана от Северна Америка и индийските си колонии, но задълго запазила френскоговорящите си територии в Африка, мандатните си земи в източното средиземноморие, Индокитай и множеството острови пръснати сред Световния океан. Малко след загубата при Диен Биен Фу (1954 г.) била създадена Френска общност, имаща за цел, подобно на Британската, да продължи близките отношения с изплъзващите се колонии. Морската империя престанала да съществува след 1962 г., когато свободен станал Алжир, като днес Франция притежава редица “отвъдморски” земи в различни части на света. В хронологичен аспект Френската колониална система се състояла от две части: първата – до 1763 г., когато останала без подкрепата на метрополията Канада, населена с около 60 хил. французи, била предадена на британците, и втора (до загубата на Алжир), когато за известен период френски били отделни земи в Сахарска Африка, Индокитайския полуостров, Мадагаскар и Близкия Изток.

През 1806 г. заемащата центъра на Европа Свещена римска империя прекратила съществуването си, като след Виенския конгрес, с променено име, се състояла от 39 държавици, гравитиращи около Австрийската империя и Пруското кралство. Благодарение на военно-стратегическите успехи на Бисмарк Германия успяла да обедини след пруско-френската война отделните си провинции в обща държавност,

граничеща на запад с мощната Франция и следователно бореща се преди всичко за телурократична експанзия към славянската общност. Успоредно с тези инициативи от края на 19 в. “Вилхелмова Германия” предприела рисковани отвъдморски операции през Балтика, търсейки “своето място под слънцето”, с оглед нуждата от нови ресурси за разрастване на националната си икономика. Все по-силният немски флот постигнал успехи сред някои от тихоокеански острови, настанил се в едно китайско пристанище и предявил претенции към португалските владения в Африка, като мароканските кризи постепенно водели Европа към Босненския скандал, след който избухнала Голямата война. Тя била белязана и от немския план от началото на м.в. за настаняване сред останките от Османската империя чрез построяване на Багдадска железница, влизаш в противоречие с британо-руските геополитическите адмирации в района на Мала Азия, Проливите и Кавказ. След поражението немците напуснали африканските си зони, изтеглили се от североизточните части на Папуа-Нова Гвинея, северните Соломонови острови, Западна Самоа, Маршаловия архипелаг и многобройните микронезийски атоли, и от предоставената им от китайците шандунгска зона за морска търговия.

Обединена първоначално около подалпийски Пиемонт Италия престанала да бъде само географско понятие след 1871 г., когато папските имоти и земите около венецианската лагуна били присъединени към териториите, оглавявани от Виктор Емануил II. Подобно на Германската империя, и тук, на Апенините, политическото обединение било гаранция за бурно стопанско развитие. Наследниците на етруските също се впуснали в съперничество извън Европа във време, в което колониалните карти били вече формирани. Териториалната им експанзия била провокирана от националистическите планове на Мусолини и за кратко италианците създали свои бази, но само в близко разположените африкански терени, тъй като атлантическата връзка била трудно осъществима, докато средиземноморието отново се оказвало гостоприемно. Либия с удобното си местоположение на другия бряг на този морски басейн станала италианска колония, наследена от вече слабия турския султан. В източния сектор, макар и трудно, била сломена етиопската морска провинция Еритрея и южните части от Сомалия, но излизът на Червено море не могъл да осигури нищо съществено в геостратегически план. Поражението във Втората световна война довел до раздялата на днешната република с мимолетния ѝ колониален период.

Интересен случай представлявал католическия ареал на Бенелюкс, който в отвъдморската надпревара, благодарение на крал Леополд II, се настанил в плодородните алувиални земи около поречието на най-пълноводната африканска река. В сърцето на Черния континент, на основата на патернализма и франкофонията, израстнало Белгийско Конго, а заради богатите залежи на мед и уран в Катанга, бъдещият Заир се явявал най-богатата евроколония в Субсахарска Африка. На изток, около езерото Танганайка, наследени от германците, за кратко, белгийски станали малките държавици Руанда и Бурунди. Бившата Испанска Нидерландия напуснала превзетите си територии към 60-те години на миналия век.

Новият свят, или американската суша и прилежащите ѝ острови, който включва в пределите си близо 1/3 от планетарното пространство, за период от пет столетия бил поделен от редица евроатлантически морски сили, като на север се установили предимно протестанти, а югът се превърнал в обширно католическа територия. Първи викингите в края на 10 в., начело с Ерик Рикия, достигнали североизточните архипелази на континента, като датчаните се настанили върху незаетите от лед части на Гренландия, но едва след 15 в. Картие, Джовани Кабото и Веразано прокарали главните морски пътища към американското

крайбрежие. Победата в Седемгодишната война (1756-1763 г.) дала на албионците слабонаселената, но богата на ресурси Канада, като за французите останал само Квебек. На юг от “кленовия лист” до 1776 г. метрополията властвала над немалък американски параметър навътре до Апалачите и Великите езера, когато 13-те атлантически колонии извоювали независимостта си, а за да се превърнат в бъдещ световен хегемон Щатите достигнали Тихия океан, купили от “Царя Освободител” богатата на злато Аляска и превърнали полинезийските Хаваи в свой 50-ти щат. Така далеч от европейския военен театър и с огромни ресурси американците, както все по-често наричали разнообразния европейски донор, разположил се на север от някогашна Нова Испания, станали конкурент на най-населеното континентално пространство, заемайки ключови позиции в геостратегически райони от планетата.

Лагиноамериканският ареал, простиращ се от северната мексиканска граница до нос Хорн на юг, заедно с Антилите в Карибско море, обхваща 14 % от сушата, като първоначално бил рядко населен главно с индиански племена и нещо повече – те били във вражда по между си, което предопредило безпроблемната европейска инвазия. Дълги години предимно влажните земи тук принадлежали на испанци и португалци. От времето, когато Кабрал акостирал с червено-зеления флаг на един по негова преценка остров, португалците многократно разширили предоставения им от Турдесийя колониалниален район. В останалите части монополът бил почти изцяло на кастилската корона. Проникнали откъм Атлантическия океан иберийците очертали политическата карта на региона преди да го напуснат в периода 1811 – 1903 г. Изключение правила североизточната област, където си давали среща английския, холандския и френския език, като Гаяна и Суринам станали независими през втората половина на 20 в., а Гвиана продължава да е френски регион. Примерът на гуараните от йезуитски Парагвай бил последван от появата в Средна Америка на Мексико, Салвадор, Никарагуа, Хондурас и Коста Рика, докато британската администрация се разпореждала в Белиз чак до 1981 г. Напуснатата от испанците едва към началото на миналия век Панама с изградения по-късно канал привлякла геополитическите интереси на САЩ. На юг се очертавали богатите на нефт Венесуела, Колумбия и Еквадор, а на Андите с излаза си на Тихия океан се обособили Чили и Перу, като индианска Боливия представлявала коренно различен високопланински свят. От Обединените провинции на Рио де ла Плата, произлязла “сребърна” Аржентина, присвоила по-късно полупустинното Патагонско плато покрай пампасите в крайния юг на континента. Португалоезичната територия, заемаща 2/3 от Южна Америка, единствена се превърнала в монархия, тихо и проспериращо място, на фона на авторитарните републикански режими наоколо. Затворен между Бразилия и Аржентина, но с атлантически изход се появил Уругвай, който скоро привлякъл доста италиански заселници.

Сред Малките и Големите Антили личат имената на няколко острова под опеката на Британската общност с изключение на Нидерландските Антили и Аруба и френскоезичните Гваделупа и Мартиника.

В културно-цивилизационен смисъл Африка, заемаща обширно пространство от Рас ал Абиад до Иглен нос и от Рас Хафун до нос Алмади и която в тези си очертания е три пъти по-голяма от Европа, се разделя на две сфери: средиземноморският ареал, от богатите фосфатни находища в Западна Сахара до Синайските възвишения отвъд Суец, обхваща западната част на арабо-ислямския регион, а на юг от Сахара Черна Африка заема 2/3 от площта. Евро-атлантическата експанзия тук била подпомогната от общата морска граница, удобното транспортно местоположение на континента, липсата на стабилна общественно-политическа организация и наличието на ценни природни ресурси. Независимо, че имало поселения по

различни части на континента, богатата цивилизация създал единствено Египет, поради наличието на плодородната делта на Нил, а финикийците основали редица колонии като Картаген, докато на юг израстнало тайнственото Кушитско християнско царство, което от своя страна предизвикало интереса на мисионерите.

Заети от Османската империя, геополитическата обстановка накарала европейците да проникнат по тези земи първоначално от северозапад. Към 16 в. търговията с роби от западните брегове се оказала особено доходна най-напред за португалските конкистадори. Всъщност те вече обикаляли островите наоколо, спускайки се от Сеута на юг още от 1415 г. Голяма част от чернокожото население насилствено се отправяло към Карибите и топлите райони на Америка като работна ръка в многобройните памукови, захарни, тютюневи и кафеени плантации. Постепенно португалците се настанили по крайбрежията, испанците окупирали две крепости на мароканското средиземноморие, британците се насочили към западната периферия, отделни части станали френско убежище, а италианците се ориентирали към Червено море и дори авантюристи от страната на Хамлет акостирали в района на Златния бряг. На юг бурите и англичаните претендирали за голямо и богато на скъпоценности парче от сушата и скоро влезли в пряк военен сблъсък помежду си. В навечерието на Първата световна война в най-значителни на континента се превърнали френските и британските територии. Франция се появила в Атлаския регион и превърнала в своя по-голяма част от Западна и Екваториална Африка. Британските владения се простирали по източните части на континента с цел създаване на меридионално разположена с лице към океана и Червено море империя, както и някои области (Сиера Леоне, Бенин и Нигерия) покрай Залива на робите. Германия присвоила каквото могла в лицето на Того, Камерун, Намибия, Руанда и Бурунди, а чрез Танзания пробила британските опити за неразпокъсан Изток. В централните части било създадено Белгийско Конго. Испания превзела още Западна Сахара и Екваториална Гвинея. Закъсняла младата италианска монархия присъединила Либия и Еритрея и се придвижила към африканския рог, в компанията на британци и французи. Португалците притежавали Гвинея-Бисау, Ангола и Мозамбик. Независими били единствено населената с освободени от Америка безправни чернокожи Либерия и православна Етиопия.

Повечето африкански острови в Индийския океан били френски, като сред тях изпъквал отличаващият се с най-голям териториален потенциал и геостратегическа стойност Мадагаскар, докато над архипелазите на Атлантика властвали португалците, настанявайки се в Кабу Верде и Сау Туме и Принсипе, а Света Елена се превърнала във важна британска военноморска база.

Геостратегическата роля на Африка започнала да залява след Ялтенската конференция и европейските метрополии постепенно напуснали африканските терени. По време на Студената война двете свръхсили не влезли в сериозни идеологически, противоречия подобни на тези в Корейския провлак, вьетнамските джунгли или на “Острова на свободата”, макар че марксизмът намирал нелоша почва в най-изостаналите терени – тези, владени от Португалия или Конго при Патрис Лумумба. Като цяло европейците прокарали съвременните държавни граници на континента, непочиващи на никакви регламентирани етнически признаци и поради което създаващи сериозни политически проблеми. Последни оттук си отишли португалците, които първи акостирали по тези земи, като тяхното решение, на основата на непреодолими вътрешнополитически противоречия, било ратифицирано чрез договореностите от Ломе (1975 г.). Те

отговаряли на новия европейския мироглед за политическа и икономическа независимост на изстрадалите африкански държави.

Азия, върху която се разполагат твърде различни по физиономия, но изцяло независими държави, притежава 44 млн кв.км. Още от древността европейците поддържали търговски връзки с Левантийското крайбрежие, полуостров Арабия и Индия, а през 13 в. Коприненият път свързвал европейските градове и степно-пустинния район в центъра на Азия. С пристигането си по море в Калкута към края на 15 в. португалският мореплавател Вашку да Гама дал началото на серия търговско-колониални процеси в южните и островните територии.

По онова време Московското княжество, изключвайки западните опити за териториално разширение, започвало геополитическата си експанзия към азиатския север, централното безводно пространство и черноморските степи, като в колониалните интереси на бъдещата Руска империя владенето на Проливите и излазът на незамръзващи морета се оказва от голямо геостратегическо значение, поради което често явление били военните конфликти с турците и персите.

Далечният Изток се оказал примамливо място за европейските нашественици. Индокитай се превърнал във френски полуостров, а за холандците останали многобройните индонезийски острови, наследени от португалските им първооткриватели, които оставили за себе си само източната половина на католически Тимор. Филипинският архипелаг се явил единственото испанско убежище в района. Проникването в конфуциански Китай, завзел Тибетското плато, Манджурия и Корейския полуостров, било силно затруднено, като в района на Макау се установила португалска администрация, а победата в опиумната война дала на британците Хонконг. Периодът между появата на първите каравели с португалски мореплаватели сред Японския архипелаг към средата на 16 в. и пристигането на американския комодор Пери три столетия по-късно, затворил шогунска Япония за европейски нашествия (с изключение на холандците, които търгували с Нагасаги), за да се ориентира тя към Запада след сериозни вътрешнополитически промени, а победата над Русия от началото на 20 в. ѝ дала самочувствие на свой ред да колонизира разположените в близост континентални площи, които по време на Втората световна война се разпорострели и над холандските и френските територии. Индийският подконтинент, освободен от Моголите, бил предаден в ръцете на императрица Виктория, а за контрол над Шри Ланка и атолите на Малдивите последователно спорили португалци, холандци и британци. В някои райони тук се настанили лузитански наследници (Гоа, Диу, Дамау), франски части – Сурат, Пондишери и Янаон или датчани като тези в Трангебар.

В средиземноморско-арабския сектор след разпадането на Турската империя властвали поданиците на британската корона, като французите получили мандат само над Сирия и Ливан.

Като цяло европейското колониално присъствие в Азия било доста крехко, като късното изтегляне от някои райони било по-скоро изключение от общата политикогеографска картина в един огромен и разнолик регион, населен с развити антични цивилизации.

Географското положение естествено налагало по-късното опознаване на континента-държава Австралия и близките тихоокеански земи. В началото на 17 в. холандците стъпили на остров Нова Гвинея, като чрез Абел Тасман и Джеймс Кук “Южната земя” била нанесена на картите. От 1770 г. континентът освен с аборигени, започнал да си населява и от жителите на мъгливия Албион, проникващи и сред маорите

в новозенландските планини. Океания се отличавала с незначителен геостратегически потенциал, като сред екзотиката на тропичния свят, символично, тук, в началото на 21 в., се намират няколко европейски острова.

Далечните морски пътувания от края на 15 в. се явили спасителна географска реакция на свилия се в западния си край, неовладян от исляма католически свят. Великите географски открития, колонизирането на неевропейския ареал и образуването на морско-търговски системи се считали за начало на европоцентризма в глобалните политически процеси. Най-обширни били владенията на Великобритания и Франция, Испания създава империя, “над която слънцето никога не залязва”, докато присвоените португалски и холандски земи били твърде разпокъсани и натоварени главно с търговски функции. Подчинените на Папата сили първи се включили в отвъдморската надпревара, но протестантските формации като цяло постигнали по-сериозни геополитическите успехи. Твърде мимолетни и плахи се оказали закъснелите германски, италиански и белгийски опити в колониалните начинания.

Съперничествата между европейските колониални сили, борещи се за сфери на влияние, били често явление, като те стартирали с неспазването на договора от 1494 г. от страна на протестантските владетели. Английският флот се намесвал в отвъдморската геополитика на испанския кралски двор, а Нидерландия разстроила португалския монопол в Изтока. В океана вече доминирали британци и холандци, често влизали в конфликти по между си, когато там се появили и французите, явяващи се едновременно и морска, и сухоземна сила. Колониален лидер определено се оказали Британските острови – тяхното удобно географско положение дало възможност мощният им флот задълго да доминира сред огромни части от издигнатите над сушата неевропейски пространства, докато ролята на първооткриватели най-добре прилягала на иберийците, които до Вестфалския мир се радвали на сериозни отвъдморски успехи.

Очевидно евроатлантическото могъщество започнало да се превръща в глобално в момента, когато, на фона на религиозните войни в континенталната сърцевина и ислямското влияние в източните предели, Колумб достигнал “Индиите”, а португалските мореплаватели, наследявайки картографските умения на арабите, разчупили континенталноориентираното политикогеографско мислене. Така държавите от Запада, излизайки сред океанските простори, започнали овладяването на богати на ресурси земи. Политическото господството на европейския атлантизъм приключило тогава, когато жителите на Стария континент иницирали двата световни конфликта, след които постепенно се отдръпнали от колониалните си устои, а центърът на силата се изместил на другия бряг на океана. Същевременно неучаствали в колониалните инициативи европейски Изток, простиращ се отвъд Елба, се превърнал в санитарен кордон на “Империята на злото”.

Западноевропейският регион, разположен само върху 3 % от планетарната територия и населен с едва 6 % от земното население е все още икономически лидер, произвеждащ 1/3 от съвкупния брутен продукт. Очевидно обаче политикогеографската обстановка от времето, когато европейците кръстосвали безпрепятствено океаните се е променила чувствително. В началото на 21 в. редица финансови показатели дават предимство на гъстонаселеното Азиатско-тихоокеанското геопространство, там където преди пет столетия в търсене на непознати на европейския пазар стоки, акостирали първите португалски каравели, като заедно с установилите се по това време в Америка испанци те дали началото на европоцентризма в глобалните геополитически процеси. Американските събития от периода на “Бостънското чаено парти” до

признаването на независимостта на новата нация и износът на идеите на Френската революция от края на 18 в. довели до постепенното обособяване на независими държави в Америка, Африка и Азия. Неуспешните опити на нацистка Германия за световна хегемония окончателно отнели на Стария континент доскорошната му роля на геополитически субект в сложната политикогеографска обстановка на планетарно ниво.